

Проблеми тарифікації продукції енергетичної галузі України

Статтю присвячено розгляду методологічних питань ціноутворення на енергетичну продукцію в Україні. Проаналізовано світовий досвід та проблеми формування тарифів в Україні, визначено основні напрями диференціації цін для окремих категорій споживачів.

The article is devoted to consideration of methodological problems of pricing the energy products in Ukraine. The world experience and problems of tariffs formation in Ukraine are analyzed. The basic directions of price differentiation for each category of consumers are determined.

Реалізація курсу України на розвиток ринкової економіки вимагає переосмислення ролі ціни. У ринкових умовах ціна виступає основним об'єктом конкуренції, а конкуренція є головним регулятором економіки.

Лібералізація цін, злам механізму ціноутворення попередньої системи не відкидає, а навпаки, вимагає дотримання основними постулату суспільного розвитку – наступності. Ігнорування його значно ускладнило трансформаційні перетворення в напрямі ціноутворення і, зокрема, у галузі енергетики.

Посилена увага до ціни, врахування об'єктивних закономірностей, які вона відображає, є особливо актуальними для енергетики України. Для народного господарства в цілому та окремих його галузей важливо сформувані та використувати економічно обґрунтовані ціни на енергетичну продукцію та послуги. Від їх рівня залежать пропорції розподілу національного доходу на фонди споживання та накопичення, рівень цін на інші товари та послуги, ефективність інвестицій тощо.

Визначені обставини зумовлюють необхідність розробки і використання в період стабілізації економіки України „адаптованої” системи ціноутворення на енергію. Дана система повинна слугувати зв'язуючою ланкою між поточними цінами і тими, що традиційно використовуються у країнах зі стабільною і розвинутою ринковою економікою.

З суто ринкової позиції ціна повинна формуватись під впливом попиту та пропозиції енергії. Тому управління попитом на енергетичну продукцію як загальносистемна задача завжди було і залишається актуальним для енергетичної галузі України. Однак якщо до створення енергоринку можна було говорити про правомірність

застосування для її вирішення адміністративних методів управління електроспоживанням, то ринкові принципи господарювання виключають цю можливість і вимагають застосування економічних принципів. У енергетиці одним з них традиційно є тарифи на енергетичну продукцію.

Над проблемою тарифікації продукції галузі плідно працює багато українських та зарубіжних науковців. Значний внесок здійснили такі відомі дослідники, як Андрощук О.В., Батюк Н.Б., Данилюк О.В., Дерзський В.Г., Домбровська Г.П., Замулко А.І., Катренко Г.М., Коваль Я.М., Ленко В.Г., Находов В.Ф., Наумчик В.С., Праховник А.В., Потребич А.А., Рабинович М.Д., Радченко Ю.В., Федоренко Л.Н., Ферт О.Р., Шелепова О.І.

Проте на даний час ряд питань ціноутворення та тарифікації в енергетичній галузі України залишається не вирішеним. Серед них: невизначеність у методологічних підходах до узгодженого формування та використання оптових цін та роздрібних тарифів; непропорційність співвідношення між тарифами на енергетичну продукцію для приватних та промислових споживачів; відсутність диференційованого державного регулювання енергетичної галузі України.

У зв'язку з цим метою даної статті є дослідження існуючих методологічних підходів до ціноутворення в енергетиці України, викриття основних проблем застосування тарифів у вітчизняній енергетиці та визначення ціноутворюючих факторів в енергетичній галузі України.

Ціна ринкової економіки визначається за схемою: тип – зміст – форма – види – функції – механізм формування – місце у господарському механізмі. Тип ціни та її зміст зумовлюються економічними відносинами даної економічної системи. Ціна ринкової економіки визначається як найрозвинутіший тип ціни. Вона ґрунтується

на фактичних витратах, але формується під впливом попиту і пропозиції на ринку і є конкурентною [3, с. 15]. Однак у країнах з трансформаційною економікою, де дія ринкових механізмів послаблена, здійснення процесу ціноутворення без “ліберального втручання” держави може призвести до негативних наслідків. У зв’язку з цим визначення ролі держави в сфері регулю-

вання цін та тарифів на послуги природних монополій набуло особливої актуальності. Поєднуючи досвід командно-адміністративної та ринкових систем регулювання процесу ціноутворення, в Україні створена система стабілізації (хоча вона не є досконалою) цін на енергоринку. Розглянемо динаміку цін за вісім місяців 2003 року (рис. 1).

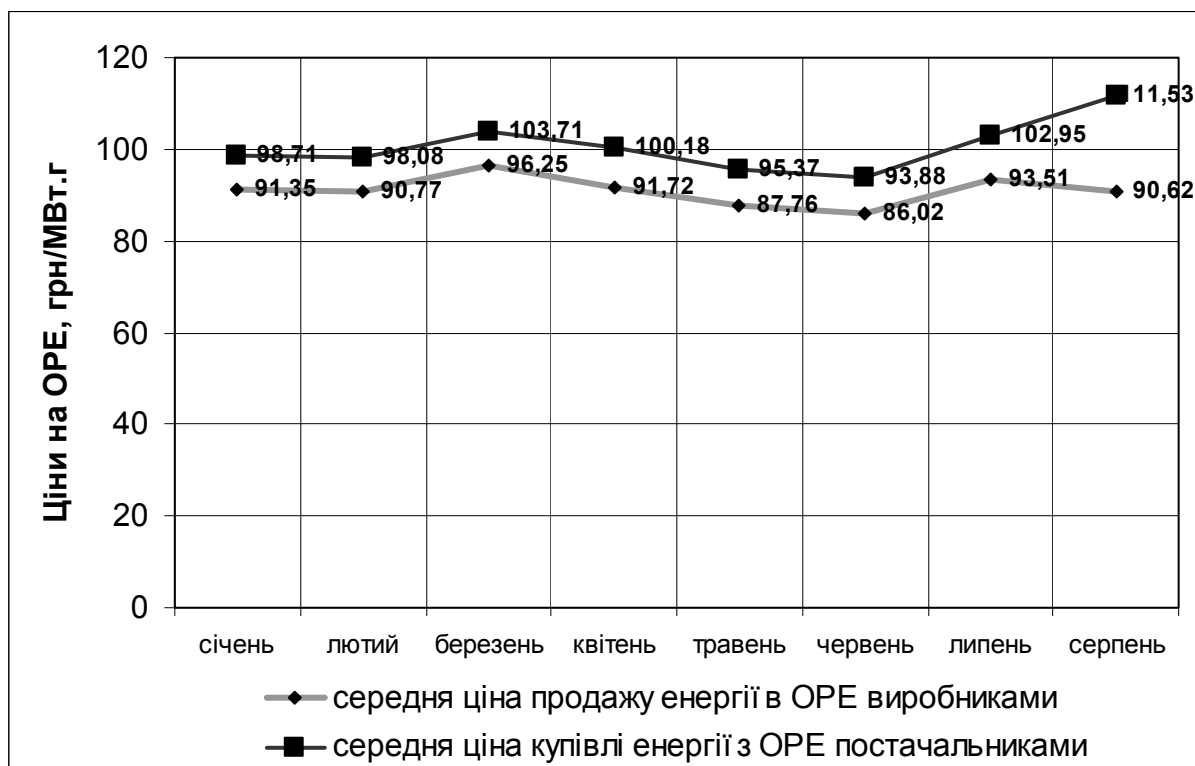

Рис. 1. Динаміка цін продажу-купівлі на оптовому ринку енергії (ОРЕ) 2003 році [1]

З рис. 1 можна зробити висновок про позитивний вплив “ліберального втручання” держави у ринок енергетичної галузі, про що свідчить відсутність “стрибкоподібної” динаміки.

Дослідження проблеми цін і ціноутворення в період переходу від планово-адміністративної системи до ринкової має свою специфіку в Україні: незважаючи на протилежність цих систем, перехід характеризується наступністю розвитку. Ця наступність істотно відмінна від багатовікового еволюційного розвитку [4, с. 3], результати якого дала розвинута ринкова економіка з її механізмами господарювання, заснованих на законах і категоріях виробництва. Ці особливості безпосередньо стосуються проблем формування системи цін та тарифів в енергетичній галузі України.

На даний час в Україні при формуванні рівня тарифів на енергетичну продукцію застосовується

витратний підхід [5, с. 6]. Серед методів ціноутворення, що базуються на витратах, можна виділити наступні:

- ціноутворення на основі граничних витрат;
- ціноутворення за принципом “витрати плюс надбавка”;
- ціноутворення на основі норми прибутку.

Дані методи відрізняються один від одного способом визначення рівня прибутку. Єднає ці методи однаковий підхід до формування вартості енергії, згідно з яким вартість енергії формується на основі урахування постійних та змінних елементів витрат.

Говорячи про витратний метод ціноутворення, доцільним вважається розглянути структуру витрат енергетичної галузі (рис. 2).

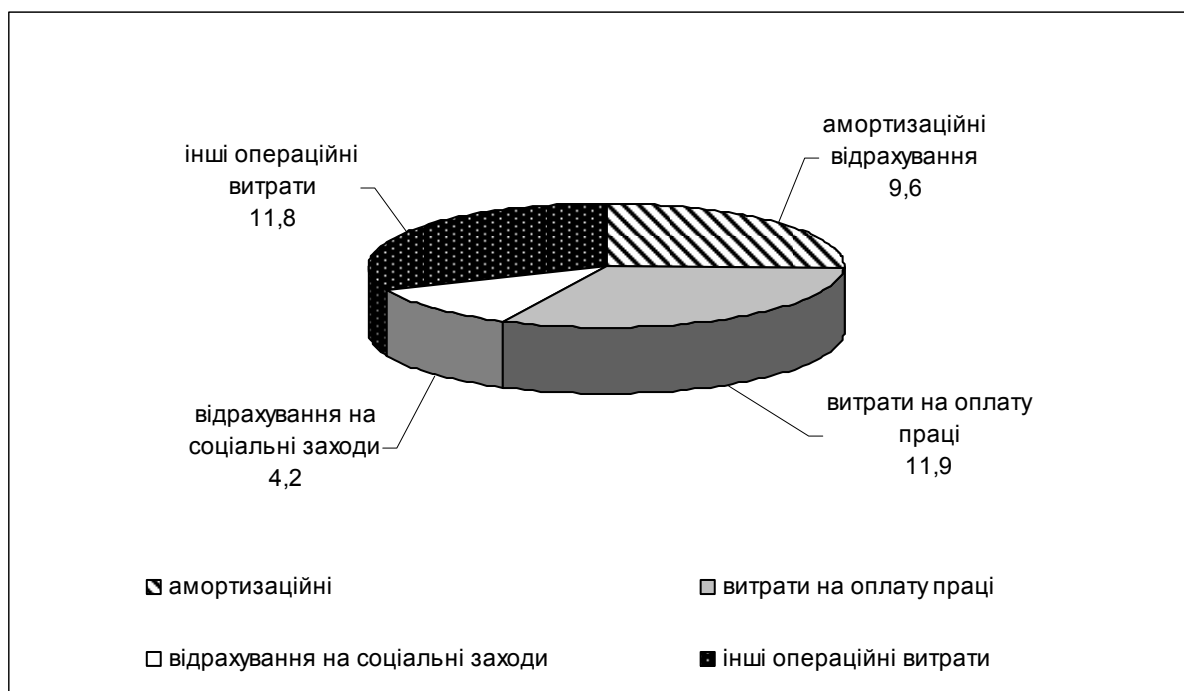

Рис. 2. Структура витрат на виробництво енергії у 2001 році (у % до загальних витрат) [2, с. 31]

Провівши аналіз витратного підходу до формування цін на енергію, було виявлено основний недолік, який полягає в тому, що енергетичним компаніям гарантується компенсація всіх продуктивних витрат, незалежно від їх ефективності, що призводить до відсутності стимулів відносно здешевлення виробництва, передавання й постачання енергії та її заощадження. Отже, формування ціни на енергетичному ринку сьогодні, обмежуючись таким рудиментом, як "витрати", може призвести до чергової паливно-енергетичної кризи. Тому на початку становлення самостійної держави та розвитку ринкової економіки в Україні сукупність факторів, що впливали на формування цін, розбилася на дві групи: попит та конкуренція.

Іншим підрозділом маркетингової діяльності щодо визначення кон'юнктури ринку енергетики є аналіз факторів, які впливають на ціноутворення. Трансформаційні процеси в економіці нашої країни надали "гібридної" специфічності факторам ціноутворення на ринку енергетики, що стало наслідком відсутності ознак стабільного ринку в економіці поряд із неможливістю розвитку у певних адміністративних межах. Певного обмеження для застосування суто ринкового механізму завдають й соціально-політичні фактори.

Широкий набір методів ціноутворення в енергетиці та їх комбінування дозволило б вдосконалити існуючу систему ціноутворення на енергетичну продукцію в Україні.

У міжнародній теорії та практиці регулювання ринку природних монополістів пошук нових методів ціноутворення та регулювання, які б

забезпечували надання якісних послуг за оптимальними цінами та справедливе їх відшкодування споживачами, розпочався ще у 60-ті роки минулого століття [6]. Методи встановлення тарифів на продукцію енергетичної галузі показані на рис. 3.

З урахуванням прийнятої в Україні моделі ринку енергетики йдеться про формування системи гармонійно поєднаних оптових та роздрібних тарифів, які б були здатні не тільки успішно використовувати свою економічну функцію, але також ефективно регулювати попит споживачів на електричну потужність і енергію [11, с. 23].

Розмежування систем розподілу та передачі енергії потребує диференціації цін за користування розподільчими мережами. Методи ціноутворення в даному випадку можуть бути подібними до тих, що розглянуті вище, однак є деякі відмінності, зумовлені особливостями побудови розподільчих мереж. До них відносять:

- 1) необхідність введення окремих рівнів плати за користування різними частинами розподільчих мереж, що мають різний рівень напруги;
- 2) неможливість встановлення плати за відстань транспортування для систем розподілу в зв'язку з тим, що ці системи покривають значно менші площі території, ніж системи передачі енергії;
- 3) необхідність встановлення окремої плати за реактивну потужність для покриття додаткових витрат, що виникають в системах розподілу;

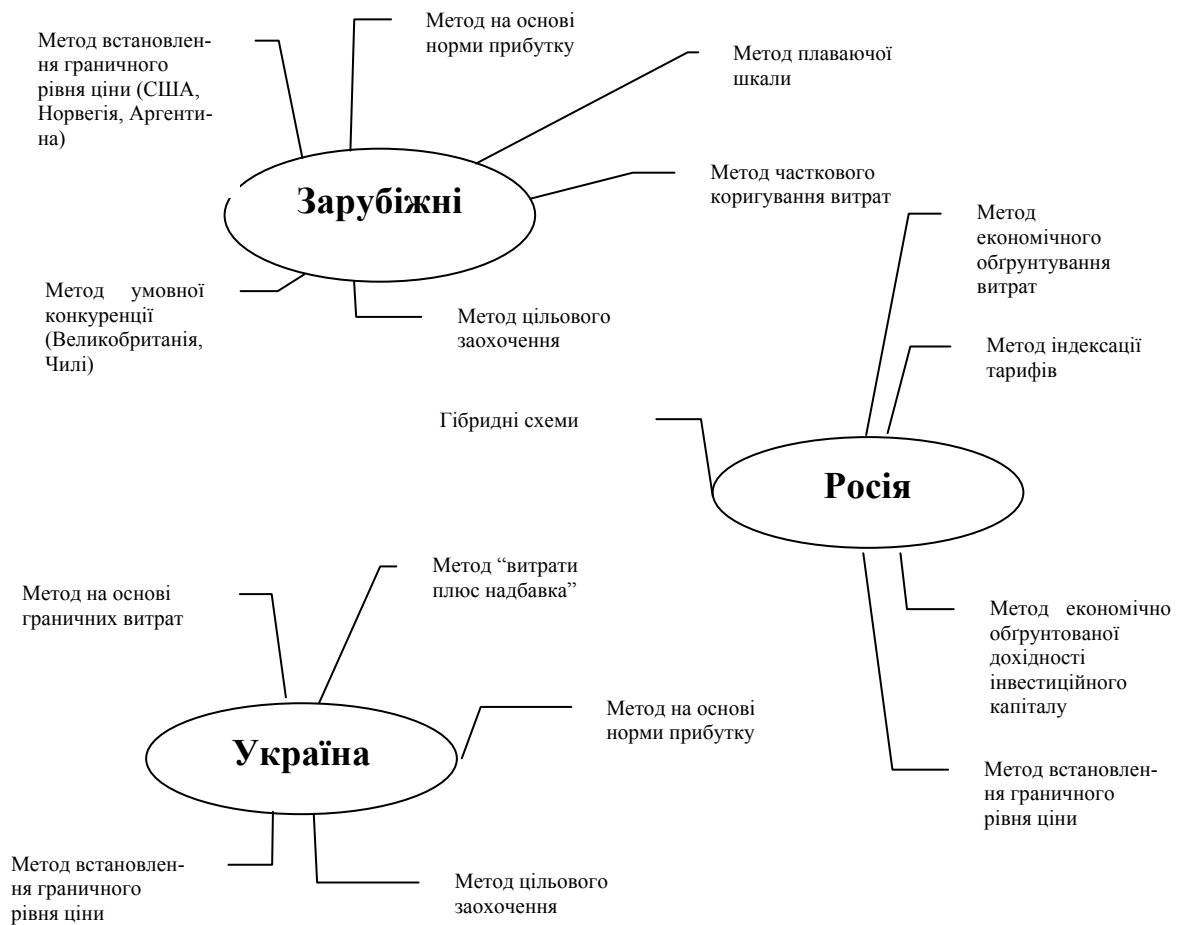

Рис. 3. Методи ціноутворення в енергетиці

- 4) необхідність урахування витрат, пов'язаних з компенсацією низької надійності повітряних розподільчих мереж тощо.

Виходячи з аналізу світового досвіду використання таких тарифів, було встановлено основні напрямки диференціації тарифів на енергетичну продукцію, а саме:

- поділ споживачів енергії відповідно до значення поєданої потужності й замовленого обсягу споживання;
- застосування тарифів диференційованих за часом;
- зміна тарифної ставки відносно росту споживання енергії;
- застосування тарифів, диференційованих в залежності від рівня ефективності енергоспоживання.

На даний час серед науковців-енергетиків розгорнулися "суперечки" з приводу застосування двох видів тарифів: одноставкових та двоставкових. Порівняльна характеристика даних видів тарифів наведена на рис. 4.

Введення двоставкових тарифів – це один з напрямків удосконалювання тарифного регулювання. Розповсюджена нині практика встановлення одноставкових тарифів, заснованих на нормативному споживанні ресурсів, та ще під час відсутності приладів обліку, не сприяє їхньому раціональному використанню. Найчастіше зустрічається два випадки: 1) споживач платить за не спожиті фактично ресурси; 2) споживач фактично витрачає більше, ніж передбачено нормативами. Якщо споживач підключений до мережі, але не споживає послугу, то підприємство не одержує ніякого виторгу навіть за те, що здійснює визначену діяльність по підтримці мереж у належному стані.

Двоставкові тарифи багато в чому знімають ці питання. В результаті практичних досліджень одно- та двоставкових тарифів можна відзначити, що основна з переваг застосування останнього полягає у незалежності результатів фінансової діяльності компаній від коливань річного споживання енергії.

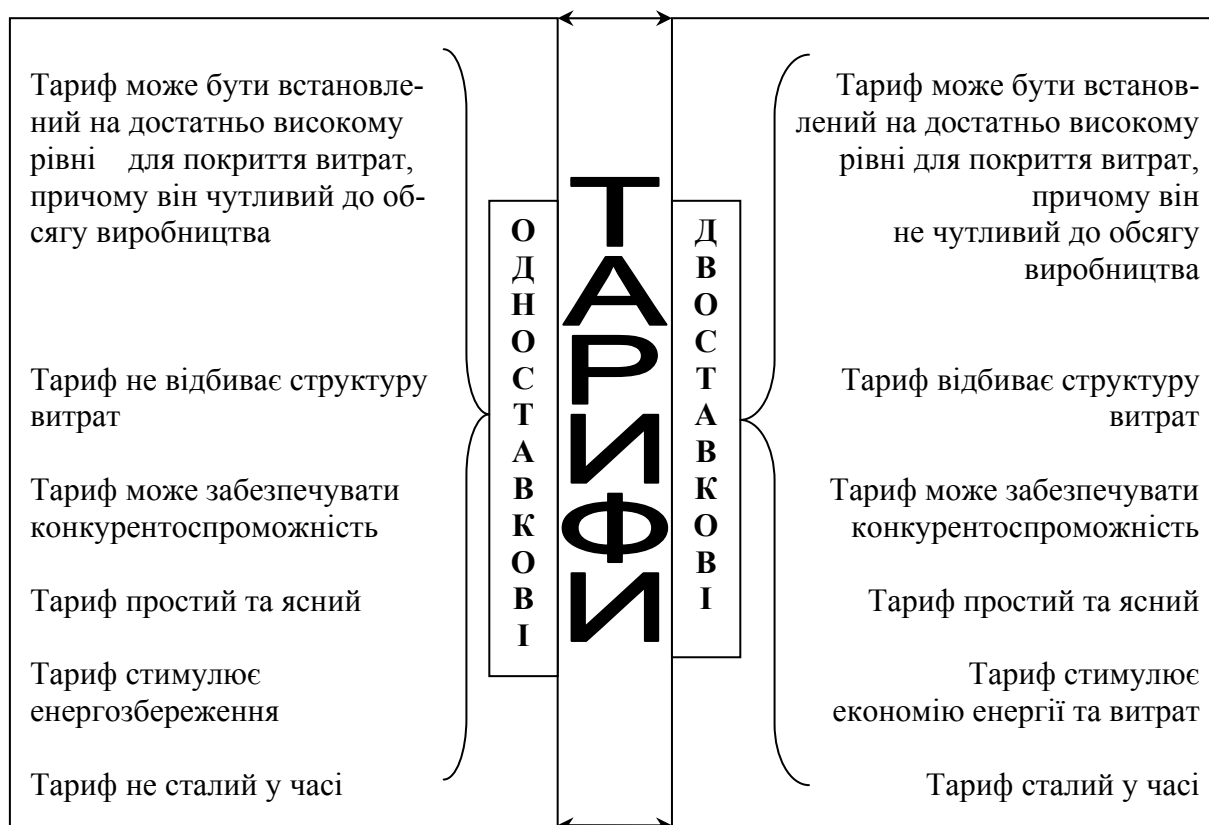

Рис. 4. Порівняльна характеристика одно- та двоставкових тарифів [5, с. 28]

В результаті проведених досліджень нами було визначено, що процес регулювання та формування цін на енергетичному ринку має ряд недоліків, серед яких: відсутність науково обґрунтованої методологічної бази для здійснення процесу ціноутворення та нормативно-правової для регулювання даного процесу; обмеженість застосування основних принципів ціноутворення зарубіжних науковців; невизначеним є ступінь конкурентоспроможності суб'єктів енергоринку; на механізм ціноутворення значно впливають мають соціально-політичні фактори, обмежує втручання економічних та ринкових важелів. Для вирішення деяких з вищезазначених проблем необхідно інтенсивно проводити практику впровадження диференціації тарифів на

енергію. Система таких тарифів повинна забезпечувати ряд функцій:

- відшкодування реальних витрат на виробництво, передачу та розподіл енергії, а також отримання прибутку, необхідного для нормального функціонування та розвитку енергетики; стимулювання споживачів до поліпшення режимів роботи енергосистеми;
- стимулювання споживачів до участі в зниженні дефіциту потужності в енергосистемі;
- стимулювання енергозбереження у споживачів, а також інших екологічних та функцій НТП.

Література

1. Звіт НКРЕ за 2003 рік // http://www.nerc.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=34813&cat_id=34147
2. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Державний комітет статистики України. – К., 2001. – 879 с.
3. Артус М.М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки. – К.: Економічна думка, 2002. – 354 с.
4. Вороніна А.В. Механізм маркетингового ціноутворення: Автореферат дис. ... канд. екон. наук: 08-07.03 / Київська академія зовнішньої торгівлі. – К., 2003. – 20 с.
5. Кислий В.М., Новосад В.О. Ціноутворення та тарифікація в теплоенергетиці. – Суми: СумДУ, 2000. – 56 с.
6. Бабак А.В. Ефективне регулювання цін природних монополістів // Аспекти тарифної реформи. – 2003. – № 1. – С. 1-10; <http://tariffreform.padco.kiev.ua/ukr/PUBLICATIONS/HTML/ss4.html>
7. Дерзкий В.Г. Проблемы формирования и использования дифференцированного тарифа на электроэнергию // Энергетика и электрификация. – 2002. – № 2. – С. 28-31.
8. Дерзкий В.Г. Тарифная политика и потери электроэнергии в распределительных сетях // Энергетика и электрификация. – 2003. – № 4. – С. 25-30.
9. Домбровская Г.П., Радченко Ю.В., Шелепова О.И. Особенности формирования тарифов на электроэнергию для промышленных потребителей // Энергетика и электрификация. – 2002. – № 4. – С. 31-36.
10. Замулко А.І. Формування тарифів на електричну енергію в умовах енергоринку України // Энергетика и электрификация. – 2002. – № 2. – С. 31-34.

11. Замулко А.І. Роздрібні тарифи на електричну енергію в умовах енергоринку України // *Енергетика и электрификация*. – № 4. – 2002. – С. 22-27.
12. Коваль Я.М., Катренко Г.М. Щодо статті В.Г.Дерзського “Тарифная политика и потери электроэнергии в распределительных сетях” // *Енергетика и электрификация*. – 2003. – № 8. – С. 14-23.
13. Потребич А.А. К вопросу расчета коэффициентов потерь электроэнергии в электрических сетях энергокомпаний // *Енергетика и электрификация*. – 2003. – № 8. – С. 12-14.
14. Рабинович М.Д., Ферт О.Р. Двоставкові тарифи на теплову енергію як інструмент енергозбереження і реформування економіки централізованого постачання // *Енергетика и электрификация*. – 2002. – № 4. – С. 28 -31.
15. Суругин А.Л. Экономические особенности формирования тарифов на электрическую энергию в России // *Енергетика и финансы*. – 2004. – № 5. – С. 163 -167.